

AARBØGER
FOR
NORDISK OLDKYNDIGHED
OG HISTORIE

ANNUAL OF THE ROYAL SOCIETY OF NORTHERN ANTIQUARIES

2006

DET KONGELIGE NORDISKE OLDSKRIFTELSKAB
KØBENHAVN 2009

© 2009 Det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab
Frederiksholms Kanal 12
DK-1220 København K.

ISBN 978-87-87483-12-4
ISSN 0084-585X

Redaktion: Poul Otto Nielsen (ansv.) og Ulla Lund Hansen
assisteret af Mads Drevs Dyhrfeldt-Johnsen og Jan Holme Andersen

Udgivet med støtte fra Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation

Grafisk tilrettelæggelse, prepress og tryk: Narayana Press, Gylling
Skrift: Minion
Papir: 130 g Chorus Satin

Omslag: Guldbrakteat fra Jørlunde ved Slangerup (o. 500 e.Kr.),
tegnet af H.G.F. Holm ('Fatttig-Holm')

*Alle manuskripter sendes til vurdering hos to anonyme referees,
inden de accepteres til trykning*

All papers are subject to anonymous peer refereeing

*Vor einer möglichen Publikation werden alle Manuskripte
zwei anonymen Referenten zur Begutachtung vorgelegt*

Salg til ikke-medlemmer i kommission hos:

Herm. H. J. Lynge & Søn
Internationalt antikvariat
Silkegade 11
DK-1113 København K.
www.lynge.com
herman@lynge.com

Salg med rabat til medlemmer direkte fra Selskabet
– se bagest i bogen

Axel Steensbergs udgravning i Store Valby set med nutidens øjne

En analyse og dekonstruktion af de arkæologiske metoder og resultater

Af METTE SVART KRISTIANSEN

Abstract: Denne artikel er et kritisk gensyn med Axel Steensbergs udgravning i den nedlagte landsby Store Valby. Udgravningen, som blev foretaget i slutningen af 1940'erne og begyndelsen af 1950'erne, var central for udviklingen af arkæologisk metode og for bebyggelsesarkæologien som forskningsfelt, både i nationalt og internationalt perspektiv. I dag 50 år efter danner Steensbergs udgravninger stadig en væsentlig baggrund for vores arkæologiske viden om den høj- og senmiddelalderlige bondes gård og bolig i Danmark. Åbenlyse problemer i de anvendte metoder og fremkomne resultater har imidlertid sat spørgsmålstegn ved udgravningernes anvendelighed. Artiklen følger Steensbergs fodspor gennem udgravning, registrering og fortolkning af en af Store Valbys gårde og diskuterer materialet i et nutidigt fortolkningsperspektiv. På baggrund heraf diskuteres i hvilket omfang materialet kan inddrages i nutidens forskning i den middelalderlige gård, eller om det alene må betragtes med forskningshistorisk interesse.

Alle arkæologiske forskningsfelter har sine klassiske lokaliteter. Dette gælder også den middelalderlige landbebyggelse, hvis lokaliteter blev udgravet i en periode fra slutningen af 1930'erne til begyndelsen af 1970'erne af arkæologen og etnologen Axel Steensberg. Hans undersøgelser var pionerarbejder – både som forskningsfelt og udgravningsmetodisk – og det er kun naturligt, at resultaterne gennem tiden har været diskuteret og kritiseret.

Som ofte med klassiske lokaliteter skabes myter. For Steensbergs udgravninger er disse modsatrettede. På den ene side anerkendes han internationalt, dengang som nu, for sin betydning for den udgravningsmetodiske udvikling og som foregangsmand

inden for forskningsfeltet omkring den middelalderlige landbebyggelse (eks. Hurst 1971; Barker 1977; Hurst 2000; Gerrard 2003). På den anden side har der i hjemlandet været skepsis over for udgravningernes præcision og fortolkning, hvilket har ført til en noget forbeholden brug af udgravningerne som komparativt materiale (Jespersen 1956; Gissel 1979; Foged Klemensen 1992; Møller 1996; Stoklund 1998; Svart Kristiansen 1999).

Almindeligvis oplever et forskningsfelt gennem tiden en tilvækst af nye, væsentlige lokaliteter. De bevaringsmæssigt meget sårbare syldstensbyggede gårdsanlæg fra højmiddelalderen og op i nyere tid, som var i Steensbergs fokus, repræsenterer imid-

Fig. 1. Axel Steensberg viser en udgravning frem. Han udgravede som den første en middelalderlig gård i Pebringe i 1938-1939, og med stadigt større projekter kom han til at præge landsbyarkæologien gennem en menneskealder. Foto af Grith Lerche.

Axel Steensberg presents an excavation. He was the first to excavate a medieval farmstead in Pebringe in 1938-1939. Through his increasingly larger projects, he influenced the study of medieval rural settlement for a generation. Foto by Grith Lerche.

lertid en sjælden og vanskeligt tilgængelig anlægstype. I det flade, åbne land pløjes de almindeligvis væk, og ofte vidner kun toftegrøfter, brønde og gruber om gårdenes tilstedeværelse. I de eksisterende landsbyer, hvor de stående gårde har ligget beskyttende over kulturlagene fra deres forgængere,

er der kun sjældent mulighed for at foretage større undersøgelser, og da kun undtagelsesvis på tofteniiveau. Siden Steensbergs udgravninger i Pebringe, Hejninge, Store Valby og Borup Ris er der kun foretaget få tilsvarende udgravninger af høj- og senmiddelalderlige gårde med en bevaringsgrad, som muliggør diskussion af deres udvikling i tid og rum. Det var tilfældet ved udgravningen af en gård midt i landsbyen Tårnby (Svart Kristiansen 2005) og gårde uden for landsbyerne Kyrkheddinge (Sabo 2001) og Bunkeflo i Skåne (Lövgren *et al.* 2007). Særlige forhold gjorde, at der på de to sidstnævnte pladser stadig var bevaret tykke kulturlag trods dyrkning. Vores viden om periodens gårde, bygninger og deres indretning hviler derfor i en vis udstrækning stadig på Steensbergs gamle udgravninger. Et grundlæggende studie af Steensbergs metoder, både de formelt beskrevne, de faktisk anvendte samt de fortolkningsmæssige konsekvenser heraf, har derfor længe været påkrævet.

Hensigten med denne artikel er at se bag om myterne og vurdere dem på baggrund af et detaljeret case study på udgravningen af en af gårdene i den nedlagte landsby Store Valby på Sjælland. Motivet herfor ligger i forlængelse af mit arbejde med den middelalderlige gård i Tårnby og dens velbevarede bygninger og ønsket om at finde perspektiverende sammenligningsmateriale. Med tanke på de meget få velbevarede gårdsanlæg fra den senere del af middelalderen gav den udførlige og detaljerede publikation af materialet fra Store Valby håb om, at der bag åbenlyse fejl og mangler kunne findes en måde, hvorpå dette unikke materiale med held kunne nytolkes og atter bringes i spil. »Vi har næppe selv draget alle relevante konklusioner og set enhver sammenhæng, som kan ligge i vort materiale. Men fremlæggelsen vil forhåbentlig rejse en frugtbar diskussion og anspore den yngre generation til at gå videre« (Steensberg & Østergaard Christensen 1974, 22). Sådan skriver Steensberg i forordet til den store publikation af undersøgelserne i Store Valby. I det følgende tages denne udfordring op.¹

Den middelalderlige landbebyggelse – et nyt arkæologisk forskningsfelt

Med ansættelsen af Steensberg som museumsinspektør på Nationalmuseet i 1939 indledtes en væsentlig periode i udforskningen af middelalderens og renæssancens gård og landsby. Steensberg stod for Nationalmuseets arkæologiske undersøgelser heraf gennem næsten 20 år, og hans undersøgelser fortsatte, mens han varetog sin gerning som professor i Materiel Folkekultur ved Københavns Universitet (fig. 1).²

Steensbergs arkæologiske udgravninger kan inddeles i to perioder med forskelligt fokus (fig. 2). I begyndelsen (1938-1942) havde undersøgelserne vægt på de enkelte bygningers konstruktioner og indretning samt gårdens udseende. Dette ses ved udgravningerne i Bolle, Pebringe, Aså, Nødskov Hede og Hejninge. Med udgravningerne i Store Valby og Borup Ris (1945-1970'erne) blev perspek-

tivet udvidet betragteligt. I Store Valby omfattede undersøgelsen både udgravningen af flere gårdsanlæg med velbevarede kulturlag og omfattende analyser af skriftlige kilder og kort med henblik på en rekonstruktion af landsbyens sociale struktur og ejerlavets topografi. Ved Borup Ris var det, ud over udgravningen af udvalgte dele af landsbyens tofter, desuden muligt at opmåle og kortlægge hele ejerlavet med fossile agre, idet landsbyen var opgivet og området efterfølgende sprunget i skov.

Udgravninger af middelalderlig landbebyggelse var i samme periode i spirende vækst rundt omkring i Europa. En vigtig begivenhed for udviklingen af dette nye og kreative arbejdsfelt var et møde i Cambridge 1948, hvor historikere og arkæologer fandt muligheder for samarbejde. Steensberg var inviteret til at fortælle om sine anderledes udgravningsmetoder, og dette førte blandt andet til et dansk-engelsk samarbejde, hvor engelske arkæologer og historikere tog på

Fig. 2. Danmark med Steensbergs udgravninger af landbebyggelse fra middelalder og nyere tid. – 1. Bolle, 1938. To bygningstomter i flere faser, mølleanlæg og en jernudvindingsplads (Steensberg 1952). – 2. Pebringe, 1938-39. Gårdsanlæg i flere faser; undersøgelse i forbindelse med flytning af de eksisterende længer til Frilandsmuseet i Lyngby (Steensberg 1986b). – 3. Alstrup Hede, 1939, 1950. Opmåling af dele af fossil landsby med tilhørende marker (Steensberg 1957). – 4. Aså, 1939. Bygningstomt i flere faser (Steensberg 1952). – 5. Nødskov Hede, 1939, 1943, 1946-47. To gårdsanlæg, vold (Steensberg 1952). – 6. Hejninge, 1941-42. To gårdsanlæg (Steensberg 1986a). – 7. Store Valby, 1945-1946, 1949-1953. Fem gårdsanlæg (Steensberg & Østergaard Christensen 1974). – 8. Borup Ris, 1950-1970'erne. Dele af fem gårdsanlæg, toftgrænser, mølle og tilhørende agersystemer (Steensberg, Østergaard Christensen & Nielsen 1968; Steensberg 1983).

Steensberg's excavations and surveys of medieval and post-medieval rural settlements in Denmark.

studieophold på Steensbergs udgravninger i Store Valby og Borup Ris. Blandt disse var John Hurst, en af frontfigurerne i udviklingen af engelsk bebyggelsesarkæologi. Samarbejdet fik stor betydning for udviklingen af engelsk udgravningsmetode. Forskerne bragte nye metoder til udgravning af landbebyggelsens komplicerede kulturlag tilbage til England, og dette gav sammen med opstarten af udgravningen på Wharram Percy i Yorkshire det endelige skub til nedsættelsen af Deserted Medieval Village Research Group i 1952. Dette netværk af historikere, arkæologer, geografer og arkitekter fik stor betydning for udforskningen af den middelalderlige landsby, og placerede den i et skarpt og stadigt aktuelt forskningsfokus (Hurst 1971, 77f.; 2000).

Mens undersøgelser af den middelalderlige landbebyggelse således i England gik ind i en rivende udvikling, var forholdene noget anderledes i Danmark. Her forblev det nye forskningsfelt i høj grad et enmandsprojekt. Efter Steensberg stagnerede feltet med undtagelse af enkelte spredte tiltag.³ Perspektivet inden for bebyggelsesforskningen havde da ændret sig med 70'ernes succesrige maskinafdækning af jernalderens og vikingetidens landsbystrukturer i undergrundsniveau, og middelalderen blev for en stund glemt. Denne tendens har de senere år dog endelig ændret sig med den øgede udgravningsaktivitet under den nye museumslov (forskningshistorier i Olsen 1977; Porsmose 1991; Engberg 1994; Svart Kristiansen 2003).

Steensbergs metoder – udgravningen i Store Valby

Steensbergs udgravninger i den nedlagte landsby Store Valby (1945-46; 1949-53) står helt centralt i udforskningen af middelalderbondens bolig, gård og landsby. Resultaterne herfra er minutiøst publiceret i den store trebinds-publikation *Store Valby. Historisk-arkæologisk undersøgelse af*

en nedlagt landsby på Sjælland i 1974. Hans ambition var at foretage en arkæologisk, historisk, kulturgeografisk og demografisk totalanalyse af et landsbysamfund fra dets grundlæggelse til dets ophør. Af landsbyens 17 gårde blev fem udvalgt til arkæologisk undersøgelse (fig. 3), og i alt blev gennem årene udgravet omtrent 7.600 m² med håndkraft. I et enkelt tilfælde menes at være fundet bebyggelse tilbage til vikingetid/tidlig middelalder, men hovedmængden af gårdene kan dateres fra 1100/1200-tallet og frem til landsbyen blev nedlagt i 1774 ved oprettelsen af hovedgården Valbygård. Dyrkning af arealet over landsbyen havde i nogen udstrækning forstyrret de øverste kulturlag, overvejende dog blot som opløjning af syldsten i de yngste bygningstomter. De undersøgte gårde må derfor karakteriseres som meget velbevarede med gulvlagsssekvenser på ca. ½ m i beboelsesfløjene. Udgravningen er stadig den dag i dag den eneste i Danmark, hvor flere middelalderlige gårde med velbevarede og tykke kulturlag er udgravet på samme lokalitet, heraf to (gård 3 og 4) i fuld udstrækning. I det følgende diskuteres Steensbergs udgravnings- og registreringsmetoder, og konsekvenserne heraf belyses gennem eksempler fra et detaljeret case study på gård 3.

Udgravningsmetoder blev sjældent diskuteret i datidens publikationer, men netop i publikationen af Store Valby har Steensberg bragt et kapitel om de valgte metoder og overvejelser omkring disse. Hermed gives et indblik i de formulerede (og efterrationaliserede?) principper bag udgravningen i Store Valby og hans mange øvrige gravninger og sammen med case study'ets analyse af primærmateriale og de publicerede konklusioner en forståelse for relationerne mellem udgravning og fortolkning.⁴ Det er åbenlyst, at udgravningen i Store Valby har været forbilledlig i en samtidig optik med store, sammenhængende og overbliksskabende flader, anerkendelsen af kulturlag, stratigrafisk udgravning og empirisk dokumentation. I en nutidig optik er det imidlertid muligt at påvise

Fig. 3. Udgravningsområdet i Store Valby med de middelalderlige bygninger. I indstikket ses landsbyen i sin fulde udstrækning. De udgravede gårde er markeret med sort. Ejerlavet med marksystemer er rekonstrueret med udgangspunkt i 1682-markbogen (Chr. V's matrikel 1681-88) og ryttergodskortets konturer fra 1769. Efter Steensberg & Østergaard Christensen 1974, bd 1, 193 og bd 3, bilag II.

The excavation area in Store Valby, the medieval buildings are shown. The map in the upper right corner shows the entire village with the excavated farms marked in black. The field systems are reconstructed on the basis of King Christian V's Land Register of 1688 and a map of the Antvorskov Cavalry District from 1769. From Steensberg & Østergaard Christensen 1974, vol. 1, 193 and vol. 3, appendix II.

gennemgående og grundlæggende fejl og mangler, som har fået væsentlig betydning for resultatet. Hverken erfaringen med komplekse kulturlagslokaliteter, systematikken eller registreringsmetoden var på udgravningstidspunktet udviklet til at kunne matche anlæggenes komplicerede stratigrafi og informationspotentiale. Dette skal ikke opfattes som en kritik af Steensbergs arbejde *in se*, men som de naturlige følger af en metodeudvikling gennem tiden, som netop forudsætter folk som ham!

Nye forskningsfelter – nye metoder

Steensberg stod i nogen grad isoleret i arbejdet med den middelalderlige landsby og dens bønder. Der var ikke andre med samme arbejdsfelt på Nationalmuseet; her interesserede man sig overvejende for genstande, byer, borge og klostre. Steensberg skulle derfor med sine udgravninger af bondegårde ikke blot oparbejde et nyt forskningsfelt inden for middelalderarkæologien, han skulle også selv finde velegnede metoder. Udgravninger af middelalderlige anlæg blev på den tid i stor udstrækning udført af arkitekter og historikere, for hvem kulturlag hovedsagelig var jord uden nogen væsentlig informationsværdi. Den første byudgravning udført efter stratigrafiske principper i Danmark blev først foretaget i 1955 i Ribe. Dette førte i sin yderste konsekvens til frilægninger af faste konstruktioner, eventuelt suppleret med skitser eller opmålinger af profiler, som kunne illustrere jordlagenes forhold hertil. Middelalderens bondegårde kunne med deres tynde og til tider diffuse gulvlag imidlertid ikke erkendes på denne vis. Udgravningsmetoden måtte dermed findes gennem andre faglige relationer. Her var den store inspiration lærermesteren og geografen Gudmund Hatt, som Steensberg i midten af 30'erne assisterede ved undersøgelserne af velbevarede gårde og fossile marksystemer fra jernalderen.

Fladeudgravning

Udgravningen i Store Valby var med et samlet udgravningsareal på ca. 7.600 m² den indtil da største, flade gravede lokalitet med bevarede kulturlag i Danmark. Steensberg havde lært metoden af Gudmund Hatt, der selv som assistent første gang havde set den i brug af Hans Kjær i 1922 ved udgravningen af jernalderlandsbyen Ginderup. Steensbergs fladegravninger blev i sin samtid karakteriseret som en raffinering af Hatts metode (Barker 1977, 20), men det synes nu ikke at være tilfældet. Sammenligner man fotos fra Hatts udgravning af Nørre Fjand fra 1938-1940 (Hatt 1957)⁵ og Steensbergs udgravning af Store Valby, ses begge steder store, afdækkede flader – men også niveauspring og profiler.

Metoden med store, åbne flader udviklede sig parallelt flere steder i Europa, eksempelvis i Norge og Rusland, og skal ses som kontrast til forskningsmiljøer, hvor man lagde vægt på den vertikale registrering, eksempelvis ved undersøgelser af landbebyggelse i England. Her blev styring af stratigrafien foretaget ud fra profiler og brede balke (Harris 1979). Det var imidlertid Steensbergs erfaring, at balke og profiler ikke var anvendelige ved udgravningen af de til tider diffuse, middelalderlige bygningstomter: »Stående længde- og tværprofilbalke ville have umuliggjort en nøjere undersøgelse af de talrige ildsteder og deres indbyrdes forhold, ligesom de ville have forhindret os i at finde sammenhæng mellem de lappede og pjaltede jordgulvlag i husene« (Steensberg & Østergaard Christensen 1974, 196). Det samme blev konkluderet af Gerhard Bersu under udgravning i 1946 af vikingetidshusene på Wolan Fort, Isle af Man (Bersu 1949) og af John Hurst i sin evaluering af samtidens engelske landsbyudgravninger, der blev udført med systemer af grøfter eller bokse (Hurst 1971, 77f.). Man var derfor klar til at gå nye veje i engelsk bebyggelsesarkæologi, og med baggrund i erfaringerne fra Store Valby udførte Jack Golson og John Hurst i 1953 et forsøg med fladegravning på forskningsgravningen Wharram

Percy. For at imødekomme kollegers kritiske syn på den nye metode, men også med baggrund i egen tvivl om dens styrke, efterlod de dog et par balke. Imidlertid viste de ikke udgravningens mange faser, som kunne erkendes i fladen, og desuden skjulte de anlæg, som var vigtige for fortolkningen. Dette overbeviste endeligt Hurst om fladegravnings muligheder (Hurst 1971, 77f.; 2000). Fra Wharram Percy spredtes den nye udgravningsmetode hurtigt over hele England, og således kom Steensbergs udgravninger til at spille en central rolle for udviklingen af engelsk udgravningsmetode (Wilson 1975; Barker 1977, 15ff.; Gerrard 2003, 105, 116f.).

Rekonstruerede profiler

Et andet karakteristisk træk ved Steensbergs gravninger var anvendelsen af rekonstruerede profiler (fig. 4). De publicerede profiler er ikke egentlige opmålinger. De blev konstrueret ved hjælp af nivelementer fra en mere eller mindre bred zone omkring 'profilen', som blev projekteret ind på en linie. På denne måde mente Steensberg, at man altid ville kunne rekonstruere en hvilken som helst sekvens, hvor der efterfølgende ville være behov for det, blot der var taget tilpas mange nivelementer.

Også idéen med de rekonstruerede profiler må stamme fra Hatts gravninger, selv om Steensberg dog ikke selv tilskriver Hatt idéen på samme vis som fladegravningen.⁶ Også her tillægges Steensberg at have videreudviklet metoden, uden at den postulerede metodeudvikling kan identificeres (Barker 1977, 20).

Rekonstruerede profiler kendes i mange forskellige sammenhænge og med forskellig detaljeringsgrad spændende fra grove skitser til et forsøg på at ekstrapolere detaljer på baggrund af nivelementer, som det ses hos Steensberg. Ideen om efterfølgende at kunne rekonstruere sekvenser hvor som helst i udgravningsområdet var visionær, men manglede et sidste og væsentligt element, før den kunne rea-

liseres på tilfredsstillende vis, nemlig en tilsvarende detaljeret metode til registrering af lag og anlæg. Dette har først kunnet realiseres med udviklingen af 'single-context'-registreringen i 70'erne, hvor hvert enkelt lag er indmålt tredimensionelt og i sin fulde udstrækning (Harris, Brown III & Brown 1993). I Steensbergs profiler måtte der i stedet trækkes streger mellem nivelementer, som kun tilfældigt også repræsenterede afgrænsninger af kontekster. Derfor måtte profilerne nødvendigvis komme til at gengive ikke blot forsimplede, men også ukorrekte topografiske og stratigrafiske relationer, som lå langt fra den detaljergidom, som man kunne se i både ældre og samtidige profilopmålinger, og som han også selv mente at være garant for. Mangelfuld registrering af stratigrafiske relationer og indtegnning af gulvlag har yderligere forsimplet sekvensen, og profilerens værdi er derfor stærkt begrænset. Særligt på pladser med en så kompliceret stratigrafi, opbygget af til tider tynde og diffuse lag, som fremhævet af Steensberg, virker brugen af de rekonstruerede profiler selvmodsigende. Som assistent på Hatts gravninger introducerede Steensberg planopmåling direkte i feltet på millimeterpapir. Den erstattede den tidligere anvendte punktopmåling, hvor plantegningerne netop blev udført efterfølgende på basis af indmålte punkter, og med fare for fejl og forsimplet og skematisk optegning af uregelmæssige strukturer som laggrænser og stenkonstruktioner. Det er derfor overraskende, at Steensberg overførte dårligdommene fra punktopmålingsteknikken til profilrekonstruktionerne. Den rekonstruerede profil blev afprøvet i Wharram Percy som en del af den samlede 'Steensberg-pakke', men blev senere afløst af opmålinger af akkumulerede profiler (Hurst 2000).

Planer

Fladeregistreringen blev som vanligt på det tidspunkt, og som det stadig er i dag, udført som 'multiple-context'-planer, det vil sige med registrering

af en flade med flere lag og anlæg (fig. 4). I flere tilfælde ses også egentligt diakrone (gennemsigtige) situationer på den enkelte plan. En senere kritik af denne type planregistrering, som blev rejst i det engelske miljø under 70'ernes omlægning til en mere systematisk registreringsmetodik, var især rettet mod den låste fortolkning, som denne type registrering af kulturlagssekvenser repræsenterer. Planen viser blot den registrerede flade, og mange lag vil blot være delvis synlige og mere eller mindre dækket af overlejrende lag. Dermed er det ikke efterfølgende i bearbejdningen muligt at se lagene i nye fortolkningsmæssige sammenhænge, da deres udstrækning ikke er dokumenteret (Harris 1979, 61ff.). Når der i Store Valby-publikationen udtrykkes intentioner om kun at dokumentere »ét lag, et husgulv eller lignende« ad gangen, skal det derfor ikke forstås bogstaveligt, som registrering i 'single-context' i moderne betydning, men som 'en situation', hvor overtegninger af flere lag så vidt muligt undgås.

Genstande

Genstande er i Store Valby indmålt tredimensionelt og i nogen udstrækning relateret til lag. De tredimensionelle indmålinger blev brugt til at datere anlæg og fastslå gulvlagsniveauer gennem deres spredning, se diskussion heraf nedenfor. I Whar-

rams ældste udgravninger foretog man også genstandsindmålinger 'following the Danish practice', men det blev dog senere modificeret, da der i vid udstrækning ikke var bevaret gulvlag i bygningerne som i Store Valby (Hurst 1971). I dag er tredimensionelle indmålinger ikke fast praksis i dansk middelalderarkæologi, hvor genstande almindeligvis optages lagvist, eventuelt inden for et rudenet. Men den bruges til tider – 'following the English practice...'

Lag, anlæg og stratigrafi

Mens man på samtidige udgravninger af byer og borge med enkelte undtagelser opfattede kulturlag som fyld omkring 'væsentligere' fundamenter og murrester, var kulturlagene, i hvert fald i Store Valbys metodiske programerklæring, udgangspunktet for Steensberg: »En vigtig forudsætning for at blive en dygtig feltarkæolog er, at man er fortrolig med de forskellige jordlags karakter.« Og Steensberg havde denne fortrolighed. Det ses af beskrivelsen af Store Valby-udgravningens stratigrafiske metode, hvor »de bløde kulholdige jordlag i reglen skilles ad ved skrabning, fordi meget afhænger af håndens følsomhed, om man kan mærke små forskelle i lagenes hårdhed og konsistens, samtidig med at øjet opfatter nuancer i farve og kornstørrelse.« En gennemlæsning af publikationen viser dog også, at kulturlagene nok anerkendtes, men at faste anlæg som

Fig. 4. Nordfløjen i gård 3, 1700-tallet. Eksempel på oversigtsplan med indmålte genstande og rekonstrueret profil, her vist i udsnit. Genstande, som genfindes både på planen og i den rekonstruerede profil, er fremhævet med rødt. Det fremgår, at profilen er opbygget på informationer fra en ca. 1,5 m bred zone omkring linien (blå). Bemærk, at den samlede profil for hele bygningens kulturlagssekvens (se fig. 6) er konstrueret over tre let afvigende linier gennem anlægget. Efter Steensberg & Østergaard Christensen 1974, bilag X med forfatterens tilføjelser.

The dwelling of farmstead 3, phase A (18th century), Store Valby. General plan and reconstructed section in part. Artefacts seen in the section and plan are marked in red on the plan. It is clear that the section is based on information from a 1.5 m broad zone (blue). Note that the section for the total sequence (Fig. 6) is constructed on three slightly deviating lines through the building. From Steensberg & Østergaard Christensen 1974, appendix X with author's addition.

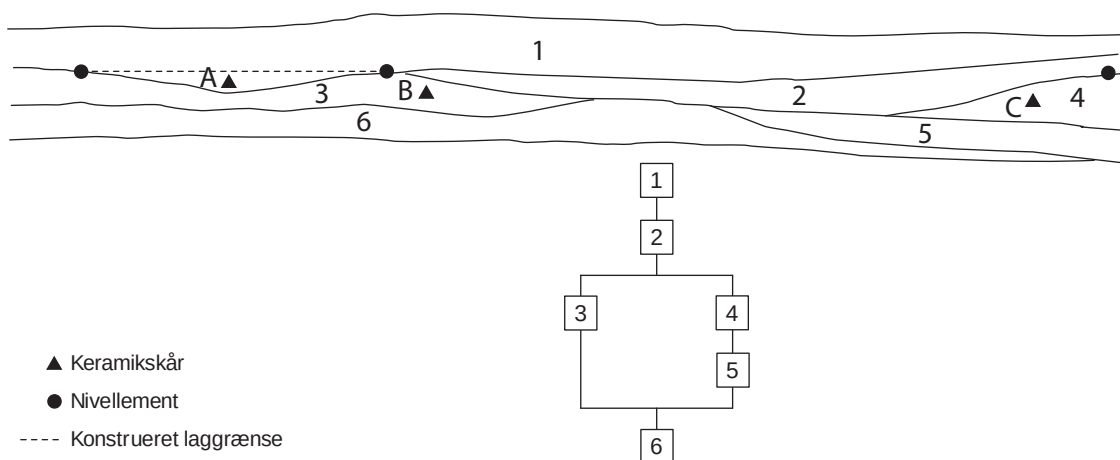

Fig. 5. Principskitse af profil gennem en sekvens af tynde gulvlag. De stratigrafiske relationer er gengivet i en Harris Matrix. Lagenes indbyrdes alder kan ikke udredes ud fra nivellementer, kun ved lagvis afgravning og dokumentation. Lag 3 ligger på samme niveau som lag 4, hvilket ud fra nivellementer kunne antyde lagenes 'sande udstrækning', men en sammenhæng kan ikke dokumenteres. Lag 3 ligger 'højere' end lag 5, hvilket ud fra nivellementet så skulle antyde, at det er yngre. De to lags indbyrdes alder kan imidlertid heller ikke udredes. Relationer mellem en genstand og et lag kan heller ikke systematisk udledes gennem nivellementer. Keramikskår A ligger således stratigrafisk i lag 1, men hvis relationen ikke er erkendt i udgravningen, og genstanden efterfølgende indprojekteres i profilen for at rekonstruere sammenhængen, vil den fejlagtigt blive placeret i det underliggende lag 3 på grund af den kunstige rekonstruktion af lagoverfladen med nivellementer. Sammenhørende skår giver ingen sikkerhed for samtidighed lagene imellem. Hvis skår B i lag 3 er sammenhørende med skår C i lag 4, kan det således antyde en samtidighed de to lag imellem, hvis det er primære lag, men en afgørelse giver det ikke. Rentegning: Sven Kaae og forfatteren.

Section showing, in principle, a sequence of thin floor layers, the stratigraphic relations of which are represented in a Harris Matrix. The mutual relationships of the layers cannot be elucidated by levelling, nor by relations between artefacts and layers, only by stratigraphic records. Redrawing by Sven Kaae and the author.

skillevejge, ildsteder og ovne stadig havde første prioritet, når det gjaldt udskillelse af bygningsfaser og fortolkning. Kun ildsteder nummereredes systematisk, ingen af de omkringliggende lag fik en selvstændig identifikation, og flere af dem blev ikke indtegnet på planerne. Der er dermed nok et nyt og anderledes syn på 'jord', end man ser i mange andre samtidige sammenhænge, men en grundlæggende ligestilling mellem 'anlæg' og 'lag', som opstår ved udviklingen af registreringen i single-context af 'kontekster' eller 'stratigrafiske enheder', fandtes stadig ikke.

Udgravningen i Store Valby blev i store træk udført stratigrafisk og ikke med kunstigt afgravede horisonter eller frilægning af faste konstruktioner, som på det tidspunkt var den dominerende arbejdsmetode i Danmark – lagene skulle »løftes og fjernes i deres helhed.« Men selv om man »må styre sin nysgerrighed, indtil ikke alene det mest interessante parti, men også omgivelserne er undersøgt til samme niveau,« synes det dog set fra en moderne stratigrafisk fortolkning tydeligt, at anlæggene, særligt de mange ildsteder, i praksis trods alt har været mentalt styrende for arbejdsgangen og dokumentationen, og at registreringen af de stratigrafiske relationer har spillet en underordnet rolle.

At udføre en stratigrafisk udgravning kan være en meget kompleks udfordring, og mange vil kunne genkende de beskrevne problemer »i at følge gulvlagene, der i reglen stedvist er slidt igennem, så ældre lag ligger i samme niveau som andre.« Som kontrol af lagenes samtidighed og udstrækning blev brugt nivellementer og genstandsspredning; begge metoder er imidlertid problematiske (fig. 5). Nivellementerne blev således opfattet som »nødvendige for at bestemme de pjaltede og hullede, op og ned bølgende gulvlags sande udstrækning og niveauforskelle, samt konstatere daterbare funds nøjagtige placering i disse lag.« Meningen hermed står ikke helt klar: nivellementer angiver – nivellementer. Heri ligger intet svar på et lags udstrækning. Andre lag i samme niveau kan være samtidige, men er det ikke nødvendigvis. Der argumenteres videre, at »Den endelige kontrol af lagenes samtidighed ligger i lerkarrenes nivellementer; går to eller flere brudstykker, fundet forskellige steder på gulvet, sammen til et større karfragment, er man sikker på, at også laget er samtidig, hvori de blev fundet.« (Steensberg & Østergaard Christensen 1974, 185, 195ff.). Sammenhængende skår spredt ud over en større flade fortæller imidlertid blot, at den har stået åben på én gang, men fortæller ikke noget præcist om den indbyrdes afsætning i tid mellem de lag, som danner overfladen. Og endelig er det usikkert, hvordan har man brugt nivellementerne til at finde relationer mellem genstande og lag. Er det blot, som der står, genstandens præcise placering i laget, eller ligger der heri et tilsvarende forsøg på rekonstruktion af en ellers udokumenteret stratigrafisk relation ved en indprojektering af genstande i lag ved hjælp af nivellementer? Publikationens diskussion af dateringer og beskrivelser af lag og genstande »i niveau med« samt genstandes indprojektering i de rekonstruerede profiler (som angivet på fig. 4) tyder herpå. Steensberg bruger desuden begrebet 'niveau' i forskellige betydninger: både ved angivelse af samtidighed, ved beskrivelser af relationer til faser og mellem lag.

Dekonstruktion af gård 3 – et case study

Ikke overraskende kan der med udgangspunkt i en nutidig udgravnings- og registreringspraksis peges på en række grundlæggende svagheder i Axel Steensbergs pionerarbejde. Det afgørende spørgsmål er så, hvilke konsekvenser dette har for det endelige resultat, og i hvilket omfang dokumentationens karakter sætter grænser for omfortolkningernes rækkevidde. Er det alligevel muligt at rette op på fejlslutninger eller udfylde manglende huller i fortolkningen? Dette spørgsmål er forsøgt besvaret gennem et detaljeret case study af gård 3 i Store Valby, hvor primære udgravningsdata og publikationens fortolkninger er dekonstrueret og revurderet. Et på nogle punkter lignende projekt er med stort held foretaget på bygningstomterne fra Wharram Percy, hvor det på baggrund af de gamle udgravninger har været muligt at give en helt ny tolkning af bygningskonstruktionerne (Wrathmell 1989). Arkæologiske udgravninger og publiceringer heraf afspejler en konstruktion båret af subjektive fortolkninger og konklusioner baseret på mange dokumenterede og udokumenterede forhold og mere eller mindre gennemskuelige mellemregninger udledt heraf. Analysen af Steensbergs arbejder er derfor ikke foretaget i troen på at kunne fremsætte autoritative nytolkninger af udgravningen, men på at kunne påpege alternative fortolkninger inden for de rammer, som dokumentationen én gang har udstukket.

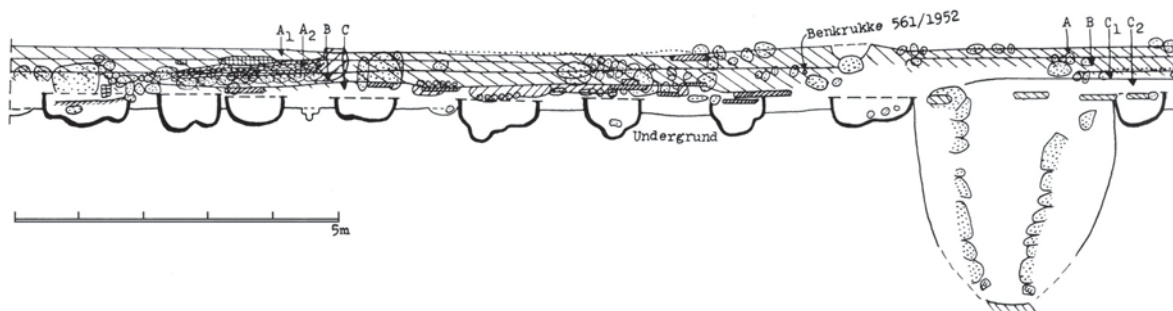
Gård 3 i Store Valby er et af de få udgravede gårdsanlæg i Danmark, hvis udvikling kan følges i tid og rum fra middelalder til nyere tid. Nordfløjen, stuehuset, var velbevaret med en betragtelig sekvens af gulvlag på ca. 60 cm (fig. 6). Den vestligste del af huset lå under moderne bevoksning, og kun udstrækningen og skillevægges placering i dets yngste fase er registreret. Steensberg sammenfattede stuehusets udvikling og indretning i rekonstruktionstegninger af bygningens tre hovedfaser (fig. 7).

Ældst er en middelalderlig bygning (fase C) som dateres til 1100-1500. I renæssancen afløses denne af en ny (fase B), som senest i begyndelsen af 1700-tallet undergår en radikal ombygning, blandt andet indbygges en skorsten (fase A). Sporene fra gårdens udlænger mod øst, syd og vest var mere sporadiske, men som helhed betragtes gården alligevel som den bedst bevarede i udgravningen.

Rekonstruktionstegningerne danner som billedlige synteses grundlag for eftertidens diskussion af middelalderens rurale bygnings- og boligkultur. Nærværende studie viser imidlertid, at de står til grundlæggende diskussion. Og da problemerne er afledt af generelle metodiske problemer, rækker de videre ud til andre af Steensbergs rekonstruktioner af bygningsplaner og gårdsanlæg. Dette illustreres her ved en diskussion af den rekonstruerede gårdsstruktur i gård 3 og nogle eksempler fra bearbejdningen af stuehusets planløsning og rumindretning.

Fig. 6. Rekonstrueret profil gennem nordfløjen i gård 3, udsnit. Stolpehuller fra gårdens fase C samt brønden ligger langt uden for 'profilområdet' og er projekteret ind i profilen. Østligst ses jordgravede stolper og gulvlag i stuehuset til gård 4. Efter Steensberg & Østergaard Christensen 1974, bilag XII.

Reconstructed section of the dwelling in farmstead 3 in part. Postholes from medieval phase C are far outside the 'section area' but are projected in it. The dwelling in farmstead 4 begins at the well. From Steensberg & Østergaard Christensen 1974, appendix XII.

Dekonstruktion og rekonstruktion

Dekonstruktion af gårdens lag, anlæg og stratigrafi og efterfølgende rekonstruktion er foretaget på baggrund af publikationen (tekst, rekonstruktionstegninger og oversigtsplaner) og originalt udgravningsmateriale (lommebøger, plan- og profilttegninger, fotos). En gennemgang af genstande med henblik på datering og rumanvendelse blev ikke foretaget.⁷

Udgravningens principper for henholdsvis lagidentifikation og plantegning, som er beskrevet ovenfor, gav hurtigt konkrete problemer. Størst konsekvens for udredningen havde de manglende lagbetegnelser. De mange lergulve og trækulslag kunne således ikke entydigt adskilles fra hinanden i publikationens beskrivelser, og på oversigtsplanerne kunne lag blot identificeres gennem signaturer for forskellige lagtyper (ler, trækul og grus). Det blev derfor hurtigt klart, at der måtte udarbejdes en tabel, som kunne omsætte oplysningerne om de enkelte kontekster (lag og anlæg) til entydige og håndterbare enheder for den videre analyse. 'Gulvet' og 'trækulslaget' fik her eget identifikationsnummer, og kunne herefter adskilles fra andre gulve og trækulslag og diskuteres i det videre forløb. De originale plantegninger kunne i enkelte tilfælde give nye informationer gennem en påtegning af en kortfattet lagkarakteristik eller gulvlagsfase.

Som en del af identifikationsarbejdet blev det også nødvendigt at udarbejde fortolkede planer sideløbende med tekstanalysen, hvorpå de enkelte kontekster blev forsøgt identificeret og påtegnet.

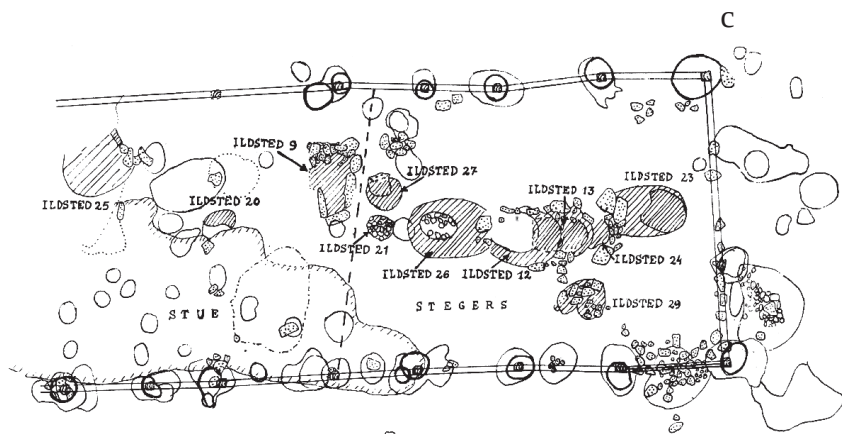
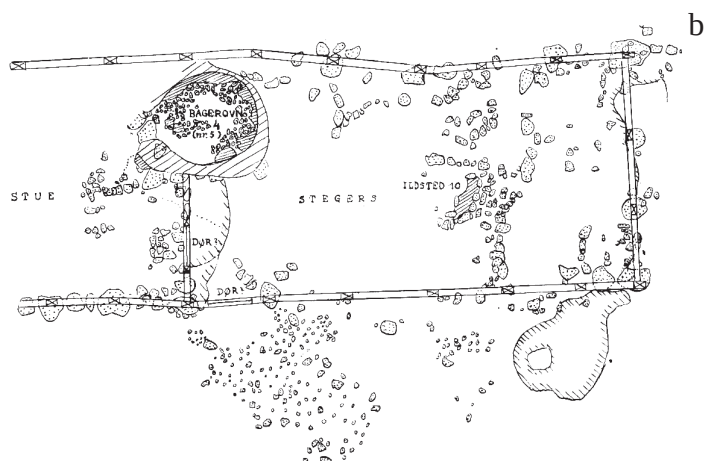
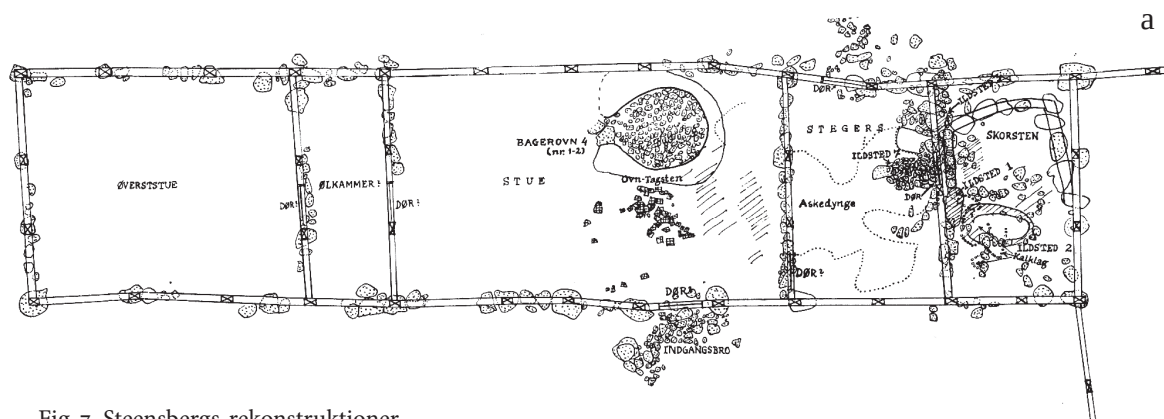

Fig. 7. Steensbergs rekonstruktioner af stuehusets rumindretning i tre hovedfaser. a. Fase A (1700-tallet). b. Fase B (1500-1600-tallet). c. Fase C (1100-1400-tallet). Den vestlige del af bygningen var bevokset med træer, hvorfor det blot var muligt at konstatere udstrækning og skillerum ved syldstensrækker tilhørende husets yngste fase, mens en udgravning af ældre gulvlag ikke var mulig. Efter Steensberg & Østergaard Christensen 1974, 246, 253, 259.

Steensberg's reconstructions of the three main phases of the dwelling. a. Phase A (18th century). b. Phase B (16th-17th centuries). c. Phase C (12th-15th centuries). The western part of the house lay under a forest, and it was only possible to establish the extent of the house and partitions in its youngest phase, but not to conduct further excavations of the floor layers. From Steensberg & Østergaard Christensen 1974, vol. 1, 246, 253, 259.

Da publikationens oversigtsplaner over gårdens faser viser en gennemsigtig sammentegning af multiple-context-situationer, blev identifikationen foretaget med udgangspunkt i de originale plantegninger. Det var således muligt at reducere problemet med sammentegninger til dem, som forekommer på de enkelte planer, samtidig med at der blev bibeholdt et element af lagsekvens planerne imellem. Herved kunne lagene lettere identificeres i relation til tekstens beskrivelser af stratigrafi. Der er i stuehuset på gård 3 opmålt seks overlejrende planniveauer, hvoraf det øverste viser situationen umiddelbart under pløjemulden, og det nederste viser undergrunden.

Desuden blev der udarbejdet en Harris Matrix til at håndtere og visualisere oplysninger om de stratigrafiske relationer i stuehuset. Stratigrafiske oplysninger i teksten kommer usystematisk og uden kronologisk disposition, og beskrivelse af faser i rummenes udvikling forekommer blot parentetisk. Man får det indtryk, at tekstens præsentation til en vis grad må afspejle den faktiske udgravningssituation. Der har ikke været en sammenhængende og stratigrafisk afdækning af rummene i deres helhed, som det postuleres af Steensberg, det stratigrafiske perspektiv har derimod taget udgangspunkt i markante anlæg. Dette har medført en del uafklarede stratigrafiske forhold anlæg og lag imellem, og et tilsvarende begrænset kronologisk overblik over forandringer i de enkelte faser. I enkelte tilfælde kunne også de rekonstruerede profiler være til hjælp, hvor det gjaldt om at se den relative kronologi mellem omtalte underfaser; denne fremgår ikke altid af teksten.

Endelig blev lommebøgerne forsøgt tømt for yderligere informationer, men at bruge bøgerne til at præcisere stratigrafiske problemstillinger og faseinddelingen var ikke muligt. Dels var det blot i meget begrænset udstrækning muligt at relatere de beskrevne situationer til planerne, dels har lommebogen som kildetype ikke konklusionens karakter. Bøgerne gav et indtryk af en kompliceret gravning med åbne diskussioner af faseinddelinger undervejs med plads til forskellige forslag og løbende korrektioner heraf;

trods intentioner om den empiriske og objektive udgravning rensat for tilbageslutninger fra sin egen tids tankegang og forudsætninger praktiseredes i virkelighed en refleksiv arkæologi 'on the trowels edge'.

Dekonstruktionen viste, at halvdelen af konteksterne i gård 3 (i alt 129 kontekster) går igen både i publikationsteksten, på de publicerede oversigtsplaner og på de originale plantegninger. Særligt problematisk er en gruppe af kontekster (1/5), som er omtalt i teksten men enten ikke er indtegnet eller ikke kan identificeres på hverken oversigtsplanerne eller de originale planer. Disse afspejler et betydeligt metodebetinget informationstab, opstået ved usystematisk dokumentation og manglende unik identifikation af de enkelte kontekster. En næsten tilsvarende stor gruppe af kontekster, som er dokumenteret både på oversigts- og udgravningsplanerne, men som ikke er diskuteret i teksten, rummer alt fra det indlysende og derfor ikke diskuteret, eksempelvis vægforløb og mindre anlæg og lag, som for forenklingens skyld er udeladt i beskrivelsen, til det uforståede og dermed også til potentielle muligheder for nyfortolkninger. Heriblandt synes flere stenrækker at kunne være fragmenter af uidentificerede skillevægge, som derfor kunne have betydning for en revurdering af bygningens rumindretning, se diskussion af husfase B nedenfor. Men idet de er bragt på oversigtsplanerne, gøres publikationens tolkninger åben for diskussion og eventuel nyfortolkning hos læseren. Denne invitation er en styrke ved Steensbergs arbejde.

Rekonstruktion af gården

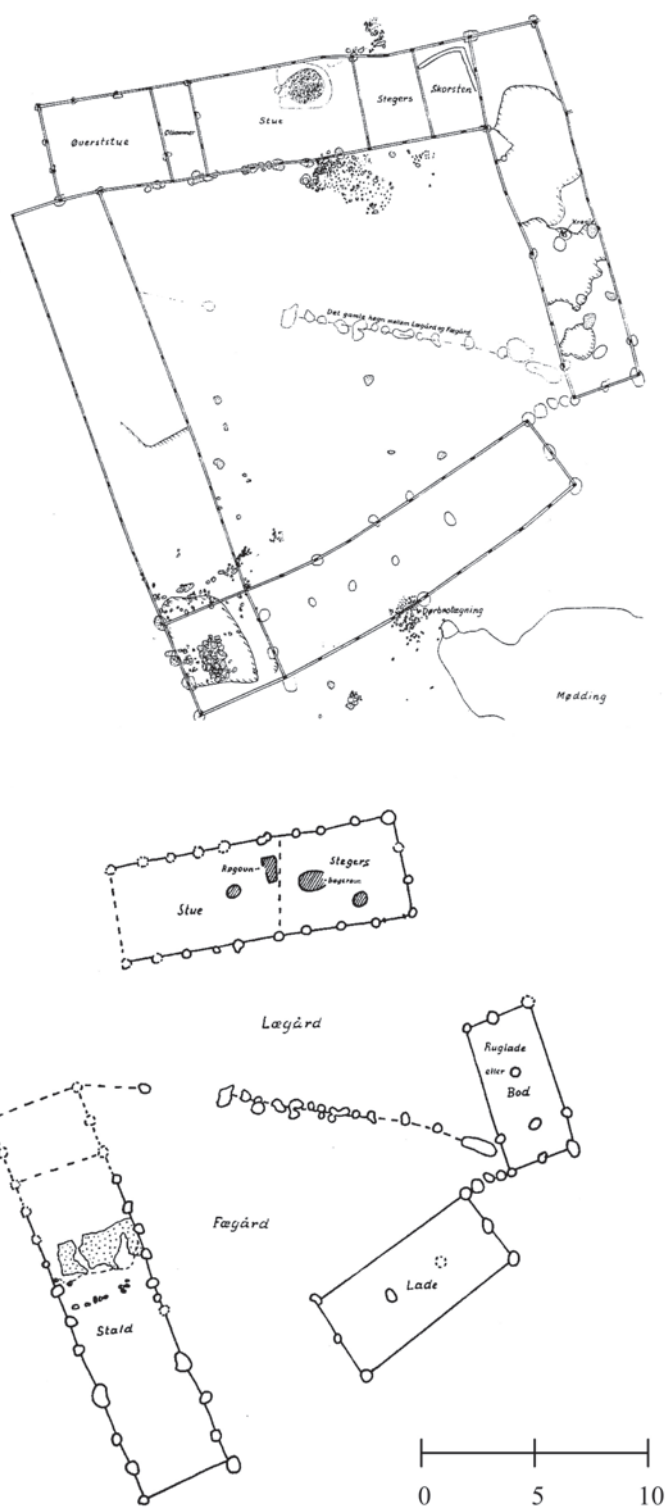
Steensbergs rekonstruktion af gårdens udseende (fig. 8) i fase A må betragtes som en syntese over de forskellige og ikke helt sammenfaldende oplysninger fra gårdsyn i 1700-tallet og fra udgravningen. Det er ikke muligt at give et særskilt billede af gårdsstrukturen i fase B.

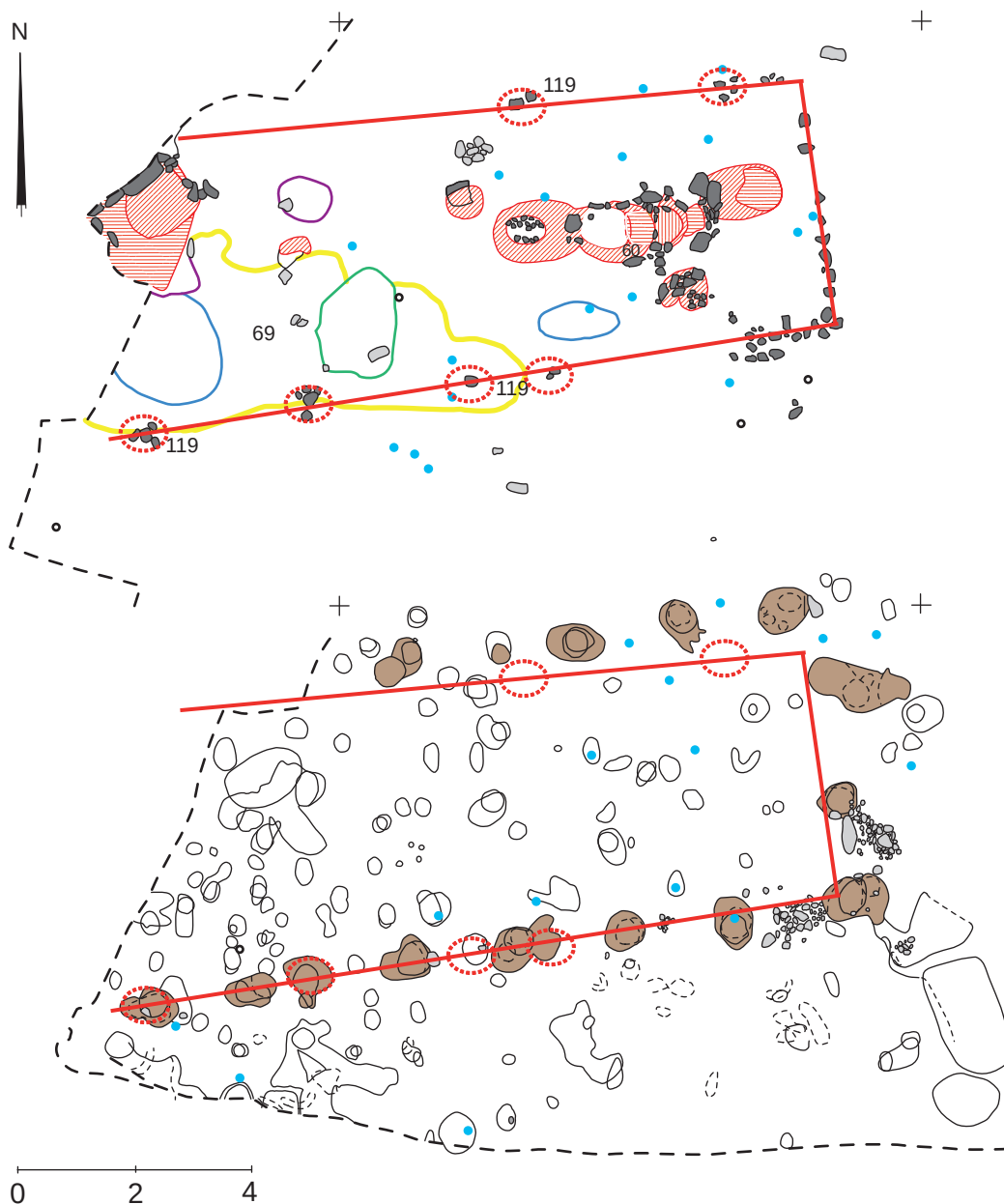
Den middelalderlige gård, fase C, er rekonstrueret som et firefløjet anlæg omkring en gårdsplads. Bygningerne har samme placering og omtrent samme udstrækning som deres efterfølgere, beboelsen ses stadig i nordfløjen. Mens der er velbevarede kulturlag her, kan anlæggets tre økonomibygninger med undtagelse af en stenlægning i vestfløjen kun rekonstrueres på baggrund af tagbærende stolper nedgravet i undergrunden. Enkelte middelalderlige skår i vestfløjen er eneste dateringsgrundlag. Rekonstruktionen ses i flere sammenhænge som et eksempel på en middelalderlig, dansk gård, hvorfor det her skal bemærkes, at der hverken er belæg for økonomibygningernes datering eller deres indbyrdes samtidighed. Det er muligt, at gård 3 i stedet for et firefløjet anlæg omkring et lukket gårdsrum skal ses som et vinkelformet anlæg med vest- og nordfløj og åbent mod landsbygaden; de øvrige bygninger kan være kommet til langt senere, eventuelt i fase B, 1500-1600-tallet.

Det er klart bygningernes udstrækning, som har optaget Steensberg mest, men han kommer dog også ind på andre elementer: brønden, møddingen og gårdspladsens funktionsområder. Dateringerne heraf, blandt andet gårdspladsens opdeling i fæ- og lægård allerede i middelalderen, kvalificeres dog ikke arkæologisk. Toftens fysiske afgrænsning er ikke diskuteret af Steensberg. Der kan da heller ikke iagttages grøfter eller hegnsforløb i undergrunden, som kan tolkes som tofTEGRÆNSER.

Fig. 8. Gård 3. Øverst fase A (1700-tallet) med bevarede kulturlag. Nederst fase C (1100-1400-tallet) med tagbærende stolper i undergrunden. Efter Steensberg & Østergaard Christensen 1974, 235, 269.

Farmstead 3. Phase A (18th century) with well-preserved culture layers (topmost). Phase C (12th-15th centuries) with roof-bearing posts dug in the subsoil (bottom). From Steensberg & Østergaard Christensen 1974, vol. 1, 235, 269.

Tilhørende fase
Belonging to phase

- Sten
Stone
- ◻ Stenspor
Stone impression
- Stolpehul
Post-hole
- Grube
Post-hole
- Ler
Clay
- Aske eller trækul
Ash or charcoal
- Grus
Grit
- Ildsted
Fireplace
- 43 Kontekst, idnr.
Context, label
- Rekonstreret vægforløb
Reconstructed line of wall

Ikke tilhørende fase
Not belonging to phase

- Laggrænse, diverse
Boundaries, various context types
- Aske eller trækul
Ash or charcoal
- Ler
Clay
- Sten
Stone

Genstande
Artifacts

- Keramik
Ceramic
- Kakkell
Stove pot or relief-decorated tile
- Diverse
Varia
- Tegltagsten
Brick or tile

Signaturforklaring til fig. 9, 10 & 11.

Legend for figs 9, 10 & 11.

Identifikation af en ny middelalderlig bygning

Af dekonstruktionens væsentlige nytolkninger har det været muligt at påvise endnu en middelalderlig bygningsfase, gemt i Steensbergs fase C. Og hermed har Steensbergs intention med en åben og detaljeret publikationsform vist sin værdi – en nytolkning af de gamle udgravningsdata er på baggrund af den nuværende viden i dette tilfælde mulig.

Steensbergs middelalderlige hovedbygning (fig. 7c) adskiller sig fra de yngre faser B og A ved at være med jordgravede, tagbærende stolper. Fasen er karakteriseret af en del ildsteder. Steensberg foreslår en planløsning med to rum: stue mod vest og stegers mod øst. Gulve og ildsteder kan opdeles i to indretningsfaser, hvoraf lergulvet i stuen mod øst tilhører den yngste. Opdelingen i stue og stegers er, som det også antydes i rekonstruktionstegningens stiplede rumopdeling, ikke sikker. En placering ved udstrækningen af lergulvet længere

Fig. 9. Bearbejdede udgravningsplaner fra fase C. Øverst anlæg i kulturlagene, nederst jordgravede stolper i undergrundsniveau. I Steensbergs rekonstruktion, fig. 7c, opfattes alt som tilhørende samme bygning. Denne kan imidlertid udskilles til to forskellige konstruktioner. Ældst er bygningen med jordgravede stolper, hertil hører flere ildsteder. Den efterfølges af en bygning med tagbærende stolper båret på grupper af mindre syldsten (vægforløb og stolpebærende sten angivet med rød streg). Placeres vægforløbet over den ældre bygning, ses tydeligt forskellen på de to konstruktioner. Rentegning Sven Kaae og forfatteren.

Redrawing of the original plans from phase C. Topmost features in the culture layers, bottom roof-bearing posts dug in the subsoil. In Steensberg's reconstruction (Fig. 7c), it all belongs to the same building. However, this can be separated into two different constructions. The oldest building has posts dug in the subsoil and some of the fireplaces. This is followed by a building with roof-bearing posts based on groups of small sill stones (the course of wall and roof-bearing stones are marked in red). If the wall is placed over the older building, the difference between the constructions is obvious. Redrawing by Sven Kaae and the author.

mod øst synes da også mere naturlig. At skillevæggen hermed kommer til at løbe over et ildsted er ikke noget problem, da dette tilhører husets ældre fase. Skillevægsplaceringer i den ældre fase kan der ikke siges noget om. De mange trækuls- og jordlag har været vanskelige at adskille, og ildstedernes brændte lerflader er derfor blevet et mere konkret udgangspunkt for udgravningen. Det betyder imidlertid, at sammenhænge mellem lagene, for så vidt det over hovedet har været muligt at se dem i udgravningen, har fået en lav prioritet. Der skal ikke her redegøres for problemer i dokumentationen og den stratigrafiske udredning af fasens gulvlag og de mange ildsteder; tilsvarende er eksemplificeret i diskussionen om renæssancehuset nedenfor. Her skal i stedet argumenteres for identifikationen af endnu en middelalderlig bygning i materialet.

Rekonstruktionen af det middelalderlige hus, fase C, er sammensat af kontekster fra tre overlejrende plantegninger; her vises en nyttegning af de to væsentligste (fig. 9). Det er generelt vanskeligt at adskille overlejrende bygninger med sammenfaldende vægforløb fra hinanden, og det har bestemt heller ikke været nogen let opgave under udgravningen i Store Valby. Analysen af de originale plantegninger viser, at den yngre fase i huset ikke blot, som udskilt af Steensberg, består af bestemte gulvlag og ildsteder, men også af en overset, tagbærende vægkonstruktion bestående af små samlinger af stolpebærende sten (119 på plan⁸) placeret med en fagbredde på ca. 3 m. Herimellem må have ligget syldstokke, hvori endnu en tagbærende stolpe (som dermed ikke er arkæologisk synlig) sandsynligvis har været placeret. Østgavlen har stået på en rem båret af en syldstensrække. Tilsvarende konstruktioner, dateret til 1200-tallet, er set på gården i Tårnby (f.eks. hus A20, Svart Kristiansen 2005, 170, 214). Lergulvet i stuen (69), er samtidig med syldkonstruktionen, og da lergulvet tydeligvis ligger over hullerne til de tagbærende stolper, er det syldstensbyggede hus yngre. Det er da også kun i gulvet tilhørende den ældre fase, at den sydlige række stolper er set

(Steensberg & Østergaard Christensen 1974, 266). Et sammenfald mellem enkelte af stolpehullerne og de overlejrende stolpebærende sten antyder, at overgangen mellem de to bygninger kan ses som en flydende udvikling, hvor et parti af sydsiden er sat om, muligvis ved at save de rådne stolper over ved jordoverfladen. Fremgangsmåden med at 'hjælpe' stolper er veldokumenteret gennem nyere tids skriftlige kilder (Vensild 2004, 77ff.). Efterfølgende er hele den bærende bygningskonstruktion udskiftet, og ved den lejlighed gøres bygningen samtidig smallere.

Diskussion af rumfordeling og rumindretning i 1500-tallet

Identifikationen af endnu en bygning er imidlertid blot en af få positive oplevelser i genbearbejdningen af materialet. I langt flere tilfælde kan der stilles spørgsmål ved rumopdelingen, faseinddeling, ildstedernes indbyrdes samtidighed og funktion og hermed indretningen af de enkelte rum samt funktionsinddeling som stegers, stue eller kammer. Da dokumentationen for anlæggenes indbyrdes relationer er så mangelfuld, er det nok muligt at påvise problemer og uoverensstemmelser mellem planer og fortolkning, men beklageligvis ikke generelt muligt at fortage nytolkninger. Det må konkluderes, at rekonstruktionstegningerne af de enkelte bygningsfaser er behæftet med så stor usikkerhed, at de kun vanskeligt kan anvendes i studiet af boligkultur i middelalder og renæssance. Dette skal eksemplificeres med stuehusets renæssancefase, fase B.

Steensbergs rekonstruktionstegning (fig. 7b) er baseret på to originale plantegninger, som indeholder lag og anlæg fra flere faser på samme plan, her vist som nytegninger (fig. 10). Hertil kommer detaljeopmålinger af flere faser af en bageovn. Steensberg tolker den udgravede del af huset som opdelt i to rum. Det vestlige rum, 'stuen', kunne kun delvis udgraves på grund af bevoksning. Her var indfyring

til en stor bageovn (6) placeret i skillevæggen (44) med bugen ind i det østlige rum, 'stegers'. I stuen lå et kompakt lergulv (ikke indtegnet), hvori der var en del aske- og trækulslag. En udbygning ved ovnsens indfyring tolkes som bunden af en kakkelovn (46), og i forbindelse hermed blev der fundet en halv snes skår af fladt profilerede renæssancekakler. Steensberg ser ovnen som helt opbygget af figurkakler, men helt så fornem en ovn giver de få brudstykker dog ikke belæg for. Måske drejer det sig blot om få genbrugskakler anvendt som et pynteligt indslag i en lerklinet røgovn. Indgang til det seks fag lange stegers var fra gårdspladsen markeret af en større stenlægning (1). Adgangen mellem de to rum var ligeledes forstærket med en mindre brolægning (43). I rummet ses resterne af ildsted 10 (41), som er delvist slidt bort i fase A. Dele af et lergulv (125) kan følges langs skillevæggen mod stuen og østgavlen. Lergulvet må oprindeligt have dækket hele rummet men er blevet slidt delvist væk af aktiviteter i rummet, hvorved trædefladen efterhånden blev et jordgulv (afgrænsning ikke indtegnet). Et gruslag i rummets sydvestlige del (ikke indtegnet) tolkes som en udbedring heraf.

En sammenligning mellem Steensbergs rekonstruktion og de originale udgravningsplaner giver anledning til alternative tolkninger af ruminddeling, opvarmning og rummenes anvendelse (fig. 11). Især påfaldende er flere mindre østvest- og nordsyd-orienterede forløb af stenrækker i det østlige rum,

Fig. 10. Bearbejdede udgravningsplaner med lag og genstande fra både fase A og B. Lag og anlæg, som tilhører fase B, er fremhævet. I det omfang de diskuteres i teksten, er dekonstruktionens identifikation (tal) angivet. En del anlæg og genstande på den yngste plantegning (øverst) tilhører fase A. Rentegning Sven Kaae og forfatteren.

Redrawing of the original plans containing elements from phases A and B. Layers and features belonging to phase B are shown by coloured lines. If they are discussed in the text, the numbers used for the deconstruction are shown. Some features and artefacts on the youngest plan (topmost) belong to phase A. Redrawing by Sven Kaae and the author.

hvoraf nogle kan repræsentere dele af skillevægsforløb eller funderinger for faste konstruktioner. Ingen af disse forløb diskuteres nærmere af Steensberg. Man kan således i stedet for en bygning med to rum rekonstruere en bygning med fem, heraf en gang og to kamre. Vestligst ses en 'stue', som efterfølges af et 'stegers' (rumfunktioner diskuteres nedenfor). I stedet for et stegers på seks fag, antyder både en syldstensrække (fig. 10, 124) og spredningsmønstret af keramikskår op til og udelukkende vest herfor, at der her har stået en skillevæg til et kammer på to fag. Diffuse stenrækker (109, 117) langs kammerets vægge kan have båret trækonstruktioner, evt. kister og bænke. To mindre syldstensrækker (108, 110) afgrænser sandsynligvis også en smal gang i stegersets nordøstlige hjørne. Hertil har der været adgang fra nord (hvor kálhaver og andre vigtige økonomiområder har ligget) gennem en dør markeret af en mindre brolægning (30). En lerflade (112) med en markant østlig afgrænsning øst for Steensberg syldstensbårne østgavl (107), skal formodentlig tolkes som et gulvlag med et aftryk mod en syldstok. Hermed lægges endnu et kammer på to fag til bygningens østlige ende. Kammeret er delvis fjernet ved anlæggelsen af en yngre brønd.

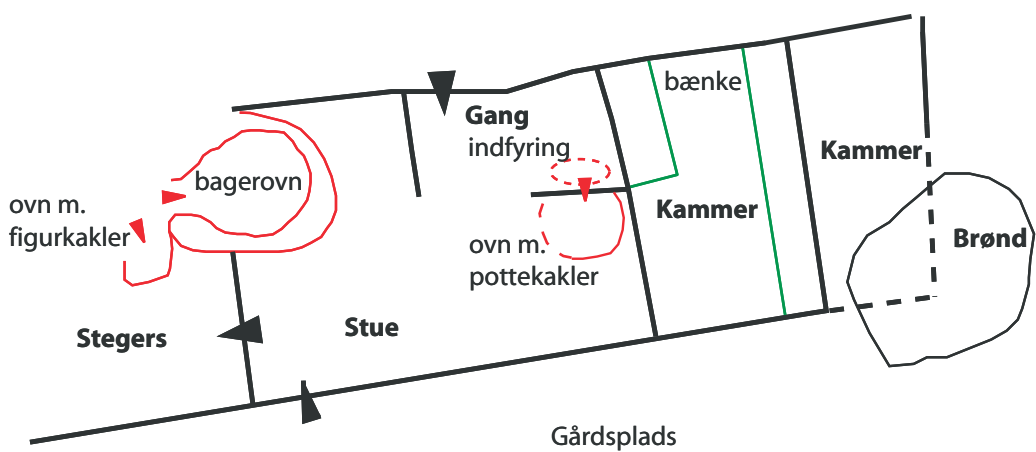
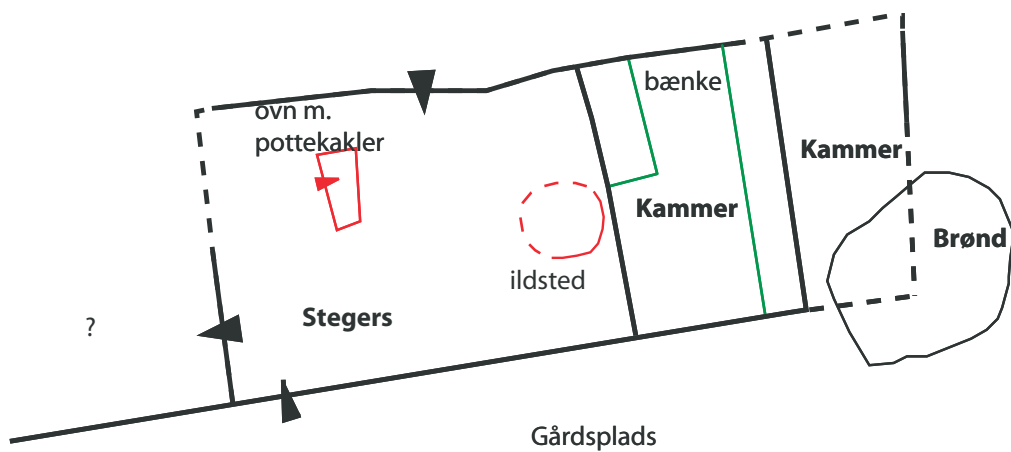
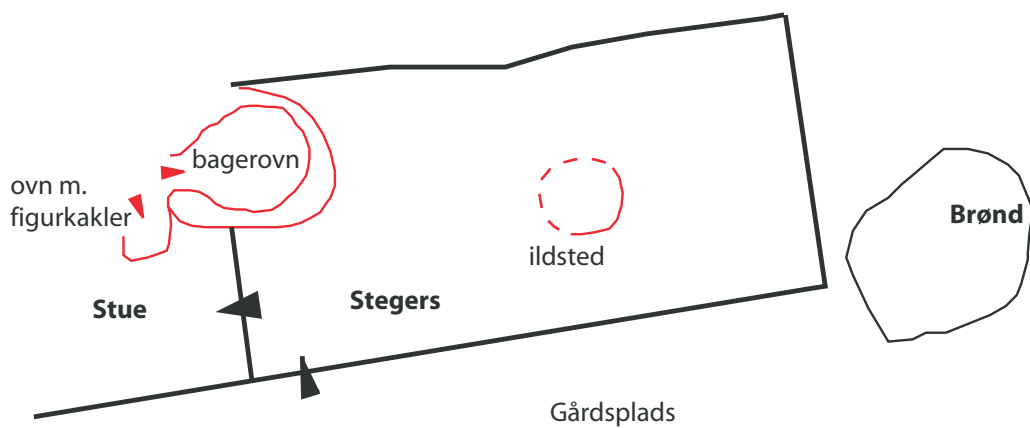
Den indbyrdes samtidighed mellem flere ildsteder skal muligvis også revideres, hvilket får betydning for forståelsen af rummenes funktioner. I det vestlige rum, Steensbergs 'stue', ses en kakkelovn med et indslag af figurkakler, fyret fra ildstedet ved bageovnen. Om der har været en skorsten herover placeret på loftsbjælkerne er uvist. Gulvet var dækket af trækul og aske, som stammer fra bageovnen og muligvis også fra et større åbent madlavningsildsted i forlængelse af indfyringsåbningen. Dette har i så fald ligget på den anden side af udgravningsgrænsen. Steensberg foreslår, at bageovnen kan have været brugt på daglig basis på baggrund af tyskeren Samuel Kiechels rejseberetning fra Småland og Blekinge. Herfra berettes, hvorledes bønderne brugte bageovnen til opvarmning gennem vinteren. Det har dog næppe været muligt i det træfattige Vest-

sjælland, så formodentlig har den blot været fyret periodevis. Den daglige varmekilde i rummet må have været den mindre ovn med figurkaklerne. Et madlavningsildsted har kun i begrænset omfang afgivet behagelig varme. Selv om der skulle være et aftræk over ildstederne, har der stadig været svinnende aktiviteter i rummet, og der har ikke været tale om en stue i renæssancens forståelse heraf, men om et rum, hvor man både lavede mad og opholdt sig til daglig, et slags alrum.

I det østlige rum, Steensbergs 'stegers', ses i hans rekonstruktion blot ét ildsted. Forholdene kan imidlertid være noget mere komplicerede og måske udvikle sig over to faser. Da de enkelte anlæg i rummet imidlertid ikke er relateret stratigrafisk til hinanden i udgravningen, er nedenstående blot et forslag til en mulig (og sandsynlig) udvikling. I rummets ældste tid kan ovn 9 (74) øjensynligt tilføjes rekonstruktionen i dets nordvestlige hjørne. Ovnens datering og konstruktion er dog ikke entydig. Den ligger på lag tilhørende den yngre af de to middelalderlige bygninger og nedrives ved opførelsen af bageovnen i fase B. Stratigrafisk er en placering af ovnen i begge faser således mulig. Steensbergs datering til middelalderen er dog overraskende, hans formodning om en overbygning af

Fig. 11. Rumfordeling og indretning i fase B. Øverst udtegning af Steensbergs rekonstruktion. De to andre illustrationer viser et alternativt forslag baseret på originalplaner og stratigrafiske beskrivelser af lag og anlæg i to faser, som viser overgangen fra det åbne ildsted (øverst) til den røgfrie stue (nederst). Brønden mod øst er yngre end bygningen.

Partitions and room arrangement in phase B. Topmost is Steensberg's reconstruction. The two other illustrations show an alternative suggestion based on original plans and stratigraphic relations of layers and features in two phases which show the development from the open fireplace in a kitchen (topmost) to the smoke-free parlour (bottom). Stue: living room; Stegers: kitchen; Gang: entry; Kammer: chamber, Gårdsplads: courtyard; Brønd: well; bageovn: bake-oven; ildsted: fireplace; ovn: oven; pottkakler: stove pots; figurkakler: relief-decorated tiles; indfyring: stove; bænke: benches.

pottekakler taget i betragtning, idet denne type ellers ikke ses i det miljø før begyndelsen af 1500-tallet. Fortolkningen af ovnens opbygning er primært baseret på enkelte fragmenter overvejende fundet i rummets sydøstlige hjørne. Det er dog muligt, at disse kan være fra nedrivningen af en anden kakkelovn, se diskussionen nedenfor. Da der imidlertid også er gjort fund af et enkelt skår af en pottekakkel i bunden af ovnen og under ler fra nedbrydningen af kappen, må man formode, at ovnen faktisk har været opbygget af pottekakler og dermed må dateres til husets fase B. Samtidig hermed kan være ildsted 10 (41). Det tolkes af Steensberg som et åbent madlavningsildsted. En del keramiskskår umiddelbart i tilknytning hertil understøtter Steensbergs fortolkning. Men muligvis ændres rummets funktion, øjensynligt samtidig med ombygninger i rummet vest herfor. Centralt for denne tolkning står en gang med ildsted i rummets nordvestlige hjørne og anlæggenes placering i forhold til ildsted 10. Syldstensrækkerne hertil er ikke fortolket af Steensberg. Ildsted 7 (ikke indtegnet, gemt under brolægning 17 fra fase A) placeres af Steensberg i den yngre fase A. Det er dog ikke baseret på stratigrafiske relationer men derimod på koter, og ud fra beskrivelserne kan ildsted 7 og 10 være samtidige. Med to ildsteder placeret ud for hinanden på hver sin side af en væg må det overvejes, om man ikke her kan identificere en ombygning af ildsted 10 til en halvcirkulær kakkelovn med indfyring fra gangen. Ovnene har således fungeret som en bilægger. Omtrent samme løsning med indfyring fra en mellemgang, dér tværgående, kendes fra udgravningen af en samtidig bygning under Damaskegården fra Bornholm, som nu er genopført på Frilandsmuseet (Vensild & Madsen 1977, 35). De stratigrafiske relationer mellem de to ovne i rummet er ukendt, men det vil være naturligt at sætte ombygningen i forbindelse med nedrivningen af ovn 9, hvorved rummet er blevet røgfrit. Måske genanvendes pottekaklerne? Nedrivningen sker i forbindelse med oprettelsen af bageovnen i rummet vest herfor, som senest på det tidspunkt dermed får

funktion som husets nye kombinerede stegers og opholdsrum. Det gamle stegers bliver herefter en stue med tidssvarende bekvemmeligheder.

Rekonstruktionen må forblive spekulation, men den viser dels udgravningens kompleksitet, dels understreger den nødvendigheden af en stratigrafisk detaljeregistrering, hvis vigtighed og systematik i 1950'erne endnu ikke var udviklet som en udgravningsmetodisk forudsætning for det resultat, som egentlig var Steensbergs mål.

Store Valby, Steensberg og studiet af middelalderens bondegård

Publiceringen af Store Valby er ret detaljeret, hvilket – efter nogen indsats – gør det muligt at forstå udgravningens fremdrift og tolkningsproces. Det er også denne åbenhed, som gør en kritik mulig. Igenem dekonstruktionen af Axel Steensbergs udgravningsmetoder, resultater og konklusioner er meget sat til diskussion. Mulighederne går imidlertid ikke meget længere. Der kan gives alternative tolkningsforslag, men klare omtolkninger giver materialet sjældent mulighed for. Hertil er dokumentationen for tilfældig og usystematisk. Så hvad er der tilbage af den klassiske lokalitet Store Valby? Den findes stadig, men desværre slet ikke med det potentiale, som det var håbet at påvise. Selv om studiet blot har redegjort for problemer i rekonstruktionen af en enkelt gård, tegner erfaringerne herfra formentlig et generelt billede af denne og andre af Steensbergs udgravninger. Udgravning af kulturlag er en kompliceret sag, og det har det også været i Store Valby. Udgravningsmetoder er under stadig raffinering, heldigvis. Det skal derfor ikke ligge pionererne til last, at man i dag kunne have opnået endnu mere detaljerede resultater ved udgravningen af de samme lokaliteter. Man kan kun håbe, at også de i nutidens øjne veludførte og metodisk grænsesøgende udgravninger med tiden vil virke 'gammeldags'.

Gennem det dansk-engelske samarbejde på Store Valby og Borup Ris fik Steensberg betydning for udviklingen af engelsk udgravningsmetode og bebyggelsesarkæologi. Blandt sine kolleger i hjemlandet fik han imidlertid ikke større anerkendelse for sine udgravninger – middelalderens bønder var ikke interessante, de sporadiske gulvlag ikke spektakulære og udgravningsmetoderne ligegyldige, når man havde tradition for blot at frilægge murværk. Det kan derfor ses som et ironisk tilfælde, at den markante indflydelse, som engelsk udgravningsmetode har haft i Danmark siden 1980'erne blandt andet indbefatter genopdagelsen af fladegravninger uden profiler og balke.

Store Valby skal i dag ses som et meget væsentligt bidrag til den middelalderlige gårds forskningshistorie men kan ikke danne basis for den videre forskning. Der er intet overraskende i, at ældre gravninger ikke står for en nærmere prøve. Også i vor tids udgravninger kan der påvises metodiske fejl og mangler. Med så få udgravede gårde fra middelalderens Danmark har undersøgelsens resultat imidlertid en alvorlig konsekvens. Betydningen af udgravningen, og Axel Steensbergs udgravninger i øvrigt, skal dog ikke forklejnes. De har haft en meget vigtig rolle i udviklingen af dansk arkæologi og har sat fokus på et i det øvrige fagmiljø overset og uspektakulært forskningsfelt, nemlig bønderne og deres dagligliv.

Noter

1. Artiklen er en forkortet version af udvalgte dele af et af studierne i ph.d.-afhandlingen *Bag gårdsleddet. Arkæologiske studier af den middelalderlige bondegård i Danmark*. Afhandlingen blev forsvaret i foråret 2007 på Afdeling for Middelalder- og Renæssancearkæologi, Aarhus Universitet. Tak til Augustinus Fonden for økonomisk støtte. Tak til Heidi Maria Møller Nielsen og Søren Sindbæk fra Afdelingen, som har kommenteret artiklen. En særlig tak til museumsinspektør Mona Rasmussen, Nationalmuseets enhed Danmarks
2. Nyere Tid, for stor hjælpsomhed med at finde udgravningsdokumentationen fra gård 3 frem. Siden artiklen er skrevet, er der udkommet en afhandling, som omhandler landsbyarkæologiens fremvækst som felt. Heri behandles blandt andet Steensbergs nationale og internationale rolle, herunder relationerne til engelsk bebyggelsesarkæologi, se Emma Bentz 2008.
3. I 1954 fik Steensberg et lektorat i den nyoprettede lærestol i Kulturhistorie ved Københavns Universitet. I 1959 blev det ændret til et professorat i Materiel Folkekultur, tilknyttet Institut for Europæisk Folkelivsforskning (senere Etnologi) (Rasmussen 1979, 154f.), som han besad indtil sin pensionering i 1969. Hermed forsvandt bondekulturens og landbrugsforskningens arkæologiske perspektiv fra Nationalmuseet for en lang periode, idet 3. Afdeling på daværende tidspunkt havde sit hovedarbejdsfelt inden for nyere tids landbrug.
4. Arbejdet blev dog i noget mindre omfang fortsat fra Institut for Europæisk Folkelivsforskning og på Frilandsmuseet i Brede. Det var Frilandsmuseets håb, at man kunne fortsætte linien fra Steensbergs undersøgelser af Pebringegården i forbindelse med fremtidige gårdflytninger. Arbejdet med opmåling, nedtagning og overflytning af bygningerne var imidlertid ofte så krævende, at de arkæologiske undersøgelser blev indskrænket til enkelte søgegrøfter. Der blev foretaget mindre arkæologiske udgravninger i 1960'erne i forbindelse med hjemtagningen af Nr. Hedegård fra Vemb Sogn, gården fra Lønne Stak i Lønne Sogn, gården i Sdr. Sejerslev i Emmerlev Sogn og senest Damaskegården i Østerlars Sogn i 1975. Sidstnævnte var den eneste, som udviklede sig til en større undersøgelse (Vensild upubl. 1969; Vensild & Madsen 1977).
5. Steensberg beklagede selv, at han ofte måtte være væk fra udgravningen. Den blev derfor i vid udstrækning ledet af andre, mens arbejdskraften bestod af henviste arbejdsløse. Det kan ikke undgås, at varierende evner og interesse blandt medarbejderne har haft afgørende indflydelse på resultatet, og man må spørge sig selv, i hvilken udstrækning Steensbergs metodiske overvejelser i publikationen afspejler den faktisk anvendte udgravningsmetode i felten.
6. Ved udgravning af byhøjen blev der undersøgt en flade på 2400 m². På grund af flyvesand nåede udgravningen stedvis en dybde på 2 m. I alt blev der afdækket 55 hustomter.
6. Sammenligninger mellem oversigtsfotos og profiltegninger fra udgravningen i Nørre Fjand viser, at de publicerede profiler må være rekonstrueret efterfølgende.

7. Det omfattende genstandsmateriale er ikke gennemgået. Kun en lille del er publiceret i Steensbergs genstandskatalog (bd. 2). En stikprøve på 300 registreringskort viste, at omtrent halvdelen havde relation til et bestemt lag eller anlæg, og materialet vil derfor i anden forbindelse kunne bearbejdes med henblik på en revurdering af dateringer.
8. Tal henviser til dekonstruktionens systematiske identifikation af samtlige kontekster i gård 3. Kun lag og anlæg, som diskuteres i artiklen, vises her.

Litteratur

- Barker, P. 1977. *Techniques of Archaeological Excavation*. London, Batsford.
- Bentz, E. 2008. *I stadens skugga. Den medeltida landsbygden som arkeologiskt forskningsfält*. Lund Studies in Historical Archaeology 8, Lund.
- Bersu, G. 1949. A Promontory Fort on the Shore of Ramsay Bay, Isle of Man. *The Antiquaries Journal* vol. XXIX, No. I, 2, s. 62-79.
- Engberg, N. 1994. Resultater og tendenser i dansk landsbyarkæologi. *hikuin* 21, s. 11-20.
- Foged Klemensen, M. 1992. *Middelalderlige bondehuse. En diskussion af Axel Steensbergs husrekonstruktioner på baggrund af de senere års landsbyundersøgelser*. Middelalder Arkæologisk Nyhedsbrev, Småskrifter. Højbjerg, Afdelingen for Middelalderarkæologi.
- Gerrard, C. 2003. *Medieval Archaeology. Understanding traditions and contemporary approaches*. London, Routledge.
- Gissel, S. 1979. Anmeldelse af Axel Steensberg og J.L. Østergaard Christensen: Store Valby. Historisk-arkæologiske undersøgelser af en nedlagt landsby på Sjælland. Med bidrag af Tove Hatting og David Liversage. With an English Summary. Del I-III. *Historisk Tidsskrift* 79, s. 124-134.
- Harris, E. C. 1979. *Principles of Archaeological Stratigraphy*. 1. udg. London, Academic Press.
- Harris, E.C., Brown III, M.R. & Brown, G.J. (eds) 1993. Section I. Introduction. I: *Practices of Archaeological Stratigraphy*. London, Academic Press.
- Hatt, G. 1957. *Nørre Fjand. An Early Iron-Age Village Site in west Jutland*. Text, Plates. With a contribution by Holger Rasmussen. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Arkæologisk-kunsthistoriske Skrifter, bd. 2, nr. 2. København, Ejnar Munksgaard.
- Hurst, J. G. 1971. A Review of Archaeological Research (to 1968). I: M. Beresford & J.G. Hurst (eds): *Deserted medieval Villages*. s. 76-144. London, Lutterworth.
- Hurst, J. 2000. Axel Steensberg 1 June 1906 – 3 March 1999. *Annual Report. Medieval Settlement Research Group* 14, 1999, s. 13-15.
- Jespersen, S. 1956. Et nordisk gårdproblem. *Fortid og Nutid* XIX, s. 342-356.
- Lövgren, K. et al. 2007. *Citytunnelprojektet. Bunkeflo – delområde 2 och Bunkeflo bytomt*. Rapport över arkeologisk slutundersökning, rapport 40. Malmö, Malmö Kulturmiljö.
- Møller, P. Grau 1996. Muldfjældspløven og den højryggede ager. Anmeldelse af Grith Lerche: Ploughing Implements and Tillage Practices in Denmark from the Viking Period to About 1600. *Historie* 1996/1, s. 136-140.
- Olsen, O. 1977. Perspektiver for dansk middelalder-arkæologi. *hikuin* 3, s. 5-12.
- Porsmose, E. 1991. Landsbyen i renæssancearkæologien. *hikuin* 18, s. 191-196.
- Rasmussen, H. 1979. *Dansk museumshistorie. De kulturhistoriske museer*. København, Dansk kulturhistorisk Museumsforening.
- Sabo, K. Schmidt 2001. *Vem behöver en by? Kyrkheddinge, struktur och strategi under tusen år*. Riksantikvarieämbetet arkeologiska undersökningar, Skrifter 38. Lund, Riksantikvarieämbetet.
- Steensberg, A. 1952. *Bondehuse og vandmøller i Danmark gennem 2000 år*. Arkæologiske landsbyundersøgelser 1. København, Alfred G. Hassing.
- 1957. Jorddyrkning i middelalderen. *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark*, s. 83-96.
- 1983. *Borup A.D. 700-1400. A Deserted Settlement and its Fields in South Zealand, Denmark I-II*. København, Nationalmuseet.
- 1986a: *Hal og gård i Hejninge: En arkæologisk undersøgelse af to sjællandske gårdstomter*. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Historisk-Filosofiske Skrifter 11. København, Munksgaard.
- 1986b. *Pebringegården. Folk og dagværk fra oldtid til nutid*. Højbjerg, Wormianum.
- Steensberg, A. & Østergaard Christensen, J.L. 1974. *Store Valby. Historisk-arkæologisk undersøgelse af en nedlagt landsby på Sjælland* 1-3. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-Filosofiske Skrifter 8, 1. København, Munksgaard.
- Steensberg, A., Østergaard Christensen, J.L. & Nielsen, S. 1968. *Atlas over en del af middelalderlandsbyen Borups agre i Borup Ris skov ved Tystrup sø, Sjælland*. Det Kongelige Videnskabernes Selskabs kommission til udforskning af landbrugsredskabernes og agerstrukturernes historie. Publikation nr. 1. København, GEC Gad.

- Stoklund, B. 1998. Fra Mejborg til Jespersen. Bondegårdsundersøgelser i kulturhistorisk og museologisk perspektiv. I: M. Skougaard, J. Nielsen & U. Skaarup (red.): *Bondegård og museum. Frilandsmuseernes teori og praksis. Rapport fra seminar i anledning af Frilandsmuseets 100-års jubilæum 1997*, s. 11-32. Kerteminde, Landbohistorisk Selskab.
- Svart Kristiansen, M. 1999. *En middelalderlig gård i Tårnby. Bygninger og gårdstruktur*. Nyhedsbrevets ph.d.-afhandling og specialer, Ny række, bd. 9. Højbjerg, Afdelingen for Middelalderarkæologi.
- 2003. Arkæologiske undersøgelser af den middelalderlige landbebyggelse – metodiske problemer og prioriteringer i fortiden, nutiden og fremtiden. *Bol og By* 2003:1-2, s. 9-29.
- 2005. Udgravningerne i Tårnby landsby – resultater. I: M. Svart Kristiansen (red.): *Tårnby. Gård og landsby gennem 1000 år*, s. 11-44. Højbjerg, Jysk Arkæologisk Selskab.
- Vensild, H. 1969. Undersøgelser af eftermiddelalderlige gårdtomter inden for Institut for Europæisk Folkelivsforskning i Brede og Frilandsmuseet. *Arbejds møde på hotel Lakolk 28-30 november 1969*. Upubl. rapport.
- 2004. *Bondegårde i Skast Herred 1636-1760. Deres byggemåde og indretning*. Auning og Brørup, Landbohistorisk Selskab og Historisk Samfund for Ribe Amt.
- Vensild, H. & Madsen, P.K. 1977. Udgravningerne på Damaskegården – et bornholmsk stuehus gennem 400 år. *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1977, s. 27-41.
- Wilson, D. 1975. Axel Steensberg and J.L. Østergaard Christensen: Store Valby. Historisk-arkæologisk undersøgelse af en nedlagt landsby på Sjælland. Review. *Antiquity* XLIX, 1975, s. 66-67.
- Wrathmell, S. 1989. *Domestic Settlement 2: Medieval Peasant Farmsteads*. York University, Archaeological Publications 8. York, York University.

Revisiting Axel Steensberg's excavation in the village of Store Valby

An analysis and deconstruction of the archaeological methods and results

Our understanding of the Medieval and Renaissance peasant farm and dwelling in Denmark still relies to some extent on the excavations done from the 1930s to the beginning of the 1970s by the archaeologist and ethnologist Axel Steensberg. Steensberg was a pioneer in both medieval and post-medieval settlement studies and in developing excavation methods, and it is only natural that his results have been discussed and criticized over subsequent decades. As excavated high, late, and post-medieval sites are still quite rare, a thorough study of Steensberg's methods – both as formally described and as actually used – and their consequences for the interpretation of the record has therefore been necessary for some time.

This is done in this article based on his excavation of the deserted village of Store Valby on Zealand (1945-46, 1949-53) (fig. 3), partly through a general discussion of the methods used and partly through a case study of farm 3, where Steensberg's footsteps are followed by means of excavation, registration and interpretation. The publication of Store Valby is quite detailed, and this makes it possible – with some effort – to understand his methodological and interpretative process. The deconstruction was carried out in the hope that the material from Steensberg's excavations could be identified and qualified in spite of their obvious problems, rather than just fossilizing as historic pieces of research. In this way, the material may once again be actively used in the research field.

Steensberg's position as a curator at the Danish National Museum in 1939 launched an important period in the archaeological study of medieval and early post-medieval farmsteads and villages (figs 1-2). In his first investigations, the focus was on building construction and contents (1938-1942). At Store Valby and Borup Ris, Steensberg broadened this perspective considerably, integrating comprehensive studies in and around the village plots (1945-1970s). At that time, research on medieval rural settlement was a growing field throughout Europe. Steensberg's methods

were introduced and implemented at rural sites in England, and along with the initial research on Wharram Percy, this gave the final impetus to the establishment of the Deserted Medieval Village Research Group in 1952 (Hurst 1971, 77f.; Wilson 1975; Barker 1977, 15ff.; Hurst 2000; Gerrard 2003, 105, 116f.). While research in England underwent rapid development, things turned out somewhat differently in Denmark. There, the study of medieval rural settlement from an archaeological perspective remained very much a one-man project. When Steensberg retired in 1969, there was no heir. Furthermore, the focus of settlement studies had changed: the successful development of methods for large-scale topsoil stripping by machines opened up new possibilities for studying settlement structures in their entirety, allowing several forerunners of the recent village to be uncovered. Interest in and funding for excavations turned towards the prehistoric periods. In consequence, only a few major excavations of a whole farmstead with well-preserved cultural layers allowing analysis in both time and space have been carried out since Steensberg's pioneer work: in Tårnby south of Copenhagen (Svart Kristiansen 2005) and in Kyrkheddinge (Sabo 2001) and Bunkeflo (Lövgren *et al.* 2007), both in Scania (now part Sweden). However, due to new antiquarian legislation in 2002, medieval sites have at last returned to the archaeological awareness.

With the exception of Store Valby, it is rare to find discussions of excavation methods in publications from this period (Steensberg & Østergaard Christensen 1974). In the contemporary context, the excavation in Store Valby was exemplary with open-area excavation, recognition of cultural layers, stratigraphic excavation and empirical documentation. In hindsight however, it is possible to point out fundamental errors and shortcomings which have had a major impact on the results (figs 4-5).

A detailed case study of farmstead 3 examines what consequences this had for the results and to what extent the character of the documentation has created limitations for

reinterpretations today. The deconstruction of the contexts and features at the site and the following reconstruction have been done through a reinterpretation of the published report and the primary data. The farm is very well preserved with a floor sequence of approx. 0.6 m in the dwelling house. Steensberg summarized the development and layout of the house in reconstructions of each of the three phases from the 12-13th century to 1774 (figs 6-7). This case study has shown that the reconstructions cannot be sustained. As these results are methodologically based, they must reflect the problems inherent to Steensberg's excavations in general. This is illustrated by some examples from the case study.

Steensberg reconstructed the medieval farm as an enclosed courtyard (fig. 8). This plan is used as a model of the medieval farmstead. It should therefore be noted that the date of the south and east wing and the coherence of all the buildings are uncertain. It is possible that, instead, farm 3 was open towards the street and consisted of a west and a north wing; the east and south wings might be later, dating to phase B (16th-17th century).

The deconstruction has pointed out another medieval building phase hidden in layers and features of Steensberg's phase C. The original plans (fig. 9) show that the younger phase in the house does not just contain floor layers and fireplaces, but also a supporting wall construction, which replaces the posts dug into the ground. A similar type of construction is seen in the 13th-century houses at the farm in Tårnby (e.g. building A20; Svart Kristiansen 2005, 170, 214). A convergence of a few postholes and superposed sill stones suggest a fluid development from the one house to the other, with a starting point in the south wall completed with a total rebuild, by which the house is made narrower. In this way, Steensberg's open and detailed style of publication demonstrated its value, and in this particular case it was actually possible to reinterpret old data based on new knowledge.

However, in the vast majority of cases, one could question Steensberg's reconstruction of partitions, phasing, the concurrence of hearths, their functions (open fireplaces or sub-constructions for tile stoves), and, consequently, the entire room arrangement and function. This is demonstrated here by the analyses of the dwelling house in phase B (figs 10-11). Steensberg interpreted the excavated part of the house as being divided into two rooms. In the western room, the living room, was a big bake-oven (fig. 10, id. 6). A compact clay floor was covered with layers of ashes and charcoal. At the south of the burning of the oven was the sub-construction for a second oven (id. 46) built of relief-decorated and glazed tiles. In the eastern room, the kitchen, was the open

fireplace 10 (id. 41), which was partly worn away in phase A. Parts of a clay floor (id. 125) could be followed along the partition and the east gable.

Rows of stones, the scattering of ceramics, and a clay floor on the original plans give cause for alternative interpretations incorporating a building with five rooms including one in addition to the reconstructed gable (fig. 11). The initial arrangement and function of the supposed living room is flimsy due to insufficient recording of layers beneath the bake-oven placed stratigraphically in the transition phase from the medieval to the Renaissance building. In addition to the two ovens, one would also expect a fireplace for cooking in connection with the bake-oven due to the layers of charcoal; this would then be situated west of the boundaries of the excavation. Even though there could have been an outlet for the smoke placed on the tie beams, this would not have been a living room in the understanding of the Renaissance. In the kitchen the arrangement might have developed over two phases. Oven 9 (id. 74) is the oldest fireplace (which according to Steensberg belongs to phase C, but is built of stove pots and consequently not medieval), and probably contemporary with this is fireplace 10. Then the room function alters. Oven 9 is abandoned since the bake-oven is built in the western room; a small entry is separated from the kitchen, and fireplace 10 is rebuilt as a semicircular oven built of stove pots and stoked from the entry by fireplace 7 (which supposedly belongs to phase A, below stone paving 17). The room has become smokeless and the old kitchen has been altered to a living room with a comfort being in keeping with the times.

The alternative reconstruction must remain at the level of speculation, but it reveals the complexity in the excavation and stresses the importance of detailed stratigraphic records, a methodical precondition not yet developed for asking the questions Steensberg was interested in. Experience with stratified sites, systematic methods and recording techniques were not developed to match the huge potential of the site for providing information about daily lives and housing culture. It is not surprising that older excavations do not stand up under such scrutiny; this would also hold true for modern excavations. Of course, we cannot blame the pioneers because we now have more precise methods.

The deconstruction of Axel Steensberg's methods, results and conclusions raises many issues for consideration. However, the case study concludes that the reconstructions of the different phases are encumbered with such uncertainty that they cannot be used to study medieval houses and farmsteads without care. Alternative reconstructions can be given but reinterpretation is rarely possible. Dismiss-

ing Steensberg's classic sites in this way represents a serious setback for the study of medieval settlement in Denmark. Nevertheless, this should not downplay the importance of Steensberg's excavations as a whole. They have played a very important role in the development of excavation methods, nationally and internationally, and they have brought into focus a previously disregarded and unspectacular field of research in Denmark – the medieval peasants and their daily lives.

English revision by Stacey Cozart

Mette Svart Kristiansen
Afdeling for Middelalder- og Renæssancearkæologi
Aarhus Universitet, Moesgård
DK-8270 Højbjerg

markmsk@hum.au.dk